

Фінансується
Європейським
Союзом

Save the Children

НАВЧАЙ
ДЛЯ
УКРАЇНИ

ВИКЛИКИ У НАДОЛУЖЕННІ ОСВІТНІХ ВТРАТ

Надолуження освітніх втрат учнів 5–11 класів
у Херсонській та Миколаївській областях

Проект реалізовано Дослідницькою агенцією Fama на замовлення та у співпраці з ГО «Навчай для України» за підтримки міжнародної організації Save the Children та Європейського Союзу. Погляди, викладені у цій публікації, не обов'язково відображають погляди партнерів проекту.

«Навчай для України» — це громадська організація, яка працює над тим, щоб кожна дитина в Україні могла реалізувати власний потенціал незалежно від місця народження чи проживання.

«Навчай для України» є партнером глобальної мережі організацій Teach For All («Навчай для Усіх»), яка була заснована у 2007 році та зараз об'єднує партнерські організації у понад 60 країнах світу. Ми залучаємо найкращих випускників і молодих спеціалістів різних галузей до вчителювання на 2 роки (під час війни — 1 рік) у малих населених пунктах України, де вони стають рольовими моделями, відкривають нові перспективи в житті дітей і сприяють розвитку громад. З початком повномасштабної війни на території України громадська організація «Навчай для України» запустила ряд проєктів екстреної освітньої допомоги за підтримки та у співпраці з партнерами, серед яких UNICEF, World Bank, UBS OF, Save the Children та інші.

Реакцією на освітні втрати та пов'язані з ними виклики у квітні 2022 року команда «Навчай для України» запустила новий напрям подолання освітніх втрат та програму «Освітній Суп» (скорочено від «Освітній супровід»), в основі якої — застосування тьюторського та менторського підходів у навчанні школярів. Програма стала наймасштабнішою в Україні і станом на вересень 2024 року охопила близько 15000 учнів.

Про проєкт	4
Методологічна довідка	4
Що таке освітні втрати?	6
Визначення освітніх втрат	
Чинники появи освітніх втрат	
Освітні втрати в полі зору	10
Виявлення освітніх втрат	
Освітні втрати учнів 5-11 класів	
Надолуження освітніх втрат	17
Стратегія надолуження освітніх втрат	
Методи та інструменти надолуження освітніх втрат	
Виклики та перешкоди	
Перспективи надолуження освітніх втрат	23
Рекомендації	25

ПРО ПРОЄКТ

МЕТОДОЛОГІЧНА ДОВІДКА

Проект реалізовано Дослідницькою агенцією Fama на замовлення та у співпраці з ГО «Навчай для України» за підтримки міжнародної організації Save The Children.

Метою дослідницького проекту стало вивчення процесу надолуження освітніх втрат учнів 5–11 класів у окремих громадах Миколаївської та Херсонської областей. Цільова аудиторія дослідження — учасники освітнього процесу, серед яких: керівники закладів загальної середньої освіти, учителі та представники відділів (управлінь) освіти органів місцевого самоврядування.

Досягнення мети передбачало реалізацію таких **завдань дослідження**:

- 1 Вивчити уявлення різних представників цільової аудиторії щодо поняття освітніх втрат.
- 2 Ідентифікувати уявлення представників цільової аудиторії щодо наявних академічних та неакадемічних освітніх втрат.
- 3 Вивчити практики представників цільової аудиторії щодо збору інформації про наявні освітні втрати.
- 4 Вивчити практики представників цільової аудиторії щодо надолуження освітніх втрат.
- 5 Дослідити перешкоди, з якими стикались різні представники цільової аудиторії, протягом спроб надолужити освітні втрати.
- 6 Вивчити уявлення різних представників цільової аудиторії щодо перспектив надолуження освітніх втрат.

Критерієм відбору учителів для участі в фокус-груповій дискусії слугувала їхня спеціалізація. Таким чином, одну школу представляли двоє вчителів — гуманітарного та природничо-математичного спрямування.

Участь у дослідженні була добровільною; про тему розмови повідомляли на етапі рекрутингу.

Збір даних здійснювався методом фокус-групових дискусій і тривав протягом 16–20 серпня 2024 року. Загалом було проведено 3 фокус-групові дискусії: по одній з представниками кожної групи цільової аудиторії. Перша фокус-групова дискусія відбулась із керівниками шкіл, друга — з учителями, третя — з очільниками відділів (управлінь) освіти органів місцевого самоврядування.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА АКРОНІМІВ

ТОТ	тимчасово окуповані території
ЗЗСО	заклад загальної середньої освіти
ВПО	внутрішньо переміщені особи
ОВ	освітні втрати

ЩО ТАКЕ ОСВІТНІ ВТРАТИ?

ВИЗНАЧЕННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ

Учасники дослідження наводять різні трактування поняття освітніх втрат. Частина опитаних висловлює думку про те, що освітні втрати означають **переривання освітнього процесу під впливом певних зовнішніх чинників**. Дехто розглядає освітні втрати як **прогалини у академічних знаннях та навичках учнів відповідно до очікуваних результатів навчання**. Водночас причини таких прогалин, на думку деяких респондентів, лежать у об'єктивній площині, тобто не залежать від учнів.

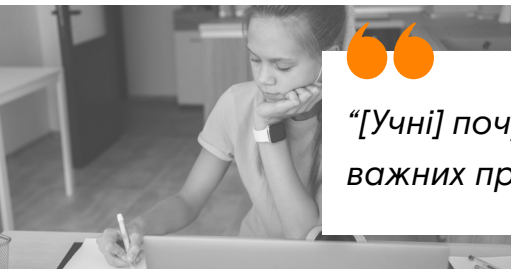
Інша група учасників фокус-групових дискусій **визначає освітні втрати, враховуючи не лише несформовані знання з певних предметів, а й несформовані соціальні навички**. Респонденти, які поділяють таке трактування, зазначають, що **освітні втрати охоплюють певний брак розвитку та виховання у школярів, зумовлений як впливом зовнішніх чинників, так і індивідуальними особливостями учнів чи подіями у їхньому житті**.

ЧИННИКИ ПОЯВИ ОСВІТНІХ ВТРАТ

Опитані керівники шкіл, учителі та представники управлінь освіти зазначають про декілька ключових передумов для формування освітніх втрат у школярів. Серед них: перерви у освітньому процесі, недоліки дистанційної форми навчання, брак мотивації та навичок самоорганізації в учнів, недостатня участь батьків у навчально-виховному процесі тощо.

Поширення ОВ серед учнів респонденти переважно пов'язують із **переходом на дистанційне навчання** під час пандемії Covid-19. Одним з найбільших викликів для освітян стало те, що із запровадженням онлайн-навчання в учнів значною мірою зменшилась потреба у взаємодії з однокласниками та потреба в усному спілкуванні. Також, за словами опитаних, відсутність безпосередньої взаємодії з учнями та поширення різних способів порушення академічної доброчесності створюють умови, коли учителям складніше відслідковувати реальний рівень засвоєння матеріалу.

Учасники дослідження пояснюють, що в умовах дистанційного навчання **збільшилась частка учнів, які фактично не залучені до освітнього процесу**. Це стало можливим завдяки появі нових способів уникати участі у заняттях, виконання домашніх, контрольних робіт тощо. Говорячи про синхронну форму дистанційного навчання, освітяни зазначають, що **проконтролювати реальну присутність учнів на уроках доволі складно**. Значна їхня частина не вмикає камери на заняттях, а відтак учитель не може перекопатись у тому, що дитина зосереджена на навчанні, а не на сторонніх справах. Подекуди бажання уникати навчання учні маскують уявною відсутністю інтернет-з'єднання.

“[Учні] почуваються вдома хазяями, вони вимикають камери, без поважних причин не відвідують уроки”,

— ФГДН^{№1}, керівники шкіл

Асинхронне ж навчання супроводжується численними випадками **порушень академічної доброчесності**. Лише незначна частка учнів, за спостереженнями освітян, виконує завдання власноруч. Частіше школярі вдаються до використання штучного інтелекту (Chat GPT) та пошуку розв'язків у мережі (ГДЗ, “На урок”). Опитані вчителі та керівники шкіл згадують і про те, що батьки учнів подекуди схвалюють таку стратегію “навчання” і виконують роботи замість дітей для того, аби забезпечити їм високі оцінки.

Учасниця дослідження пояснює, що **до недоброчесних дій учні вдаються зокрема і через те, що не можуть самостійно опанувати матеріал**. За її словами, такі предмети як математика, фізика та хімія є складними для засвоєння у дистанційному форматі і тому особливо потребують взаємодії учителя з учнями.

“Уявіть собі точні предмети, фізика, хімія, математика для загальної кількості, для всіх дітей це тільки особливі... якийсь невеличкий відсоток дітей, які добросовісно займаються, тому що, наприклад, математика, ви розумієте, що це складна наука. І оцей ланцюжок розі-рвати практично не можна. Урок за уроком накопичуються знання. Якщо вже дитина не була на одному, на двох уроках, або з якихось причин щось не зробила, якісь обставини, і не надолужила вчасно, то вона далі вже взагалі це не розуміє”,

— ФГДН^{№2}, учителі

Та зі слів респондентів випливає, що ключовим чинником появи освітніх втрат в умовах дистанційного навчання є **низький рівень мотивації учнів**. Саме через недостатню мотивацію та дисципліну, на що вчителі не мають суттєвого впливу, учні шукають «обхідні шляхи», можливості спростити собі навчання. Учасниця дослідження зазначає, що подекуди учні, які були активними до переходу на дистанційну форму навчання, втратили інтерес до навчання і самі це визнають.

“Розлінились наші діти, і якимось мені хлопчик 6 класу так виконав той приклад, абияк ті числа понаписував, щоб хоч щось здати. І я йому пишу: “Сашко, перевиконай роботу. Я знаю, що ти можеш зробити завдання, ти ж так гарно відповідав на уроці, ти розумний хлопчик”, а він мені пише: “Вибачте мене, будь ласка, що я розлінився”,

— ФГД№2, учителі

Підтримувати дисципліну, компенсувати брак контролю з боку вчителів, на думку опитаних, мали б батьки школярів. Однак переважно **батьки не готові активно долучатись до освітнього процесу**. За спостереженнями освітян, значна частка батьків не усвідомлює цінності освіти, а тому і не може прищепити учням відповідальне ставлення до навчання. Часом батьки навпаки транслиують дітям хибні уявлення про те, що освіта не має впливу на формування їхніх майбутніх перспектив.

“Якщо батьки налаштовані, що освіта дасть вам в майбутньому більше перспективи, щоб ви влаштувалися в житті, обрали кращу роботу і так далі, то, відповідно, діти готуються на уроках, активні, працюють, навчаються, задають запитання, працюють самостійно, навіть якщо це онлайн. А якщо вдома йде таке налаштування, що тобі освіта не потрібна, ти й так заробиш. Поїдеш десь на полуницю і будеш заробляти більше, чим та вчителька заробляє. Відповідно, камери вимкнені і не завжди відповідають, тобто їх там за камерами часто густо немає”,

— ФГД№2, учителі

Іншою причиною пасивності батьків називають їхнє **упереджене ставлення до дистанційної форми навчання**. Батьки, які не вважають такий формат ефективним, зазвичай не вбачають доцільності стимулювати дітей до участі у заняттях чи до виконання індивідуальних робіт.

Більш вразливими до набуття освітніх втрат, за словами опитаних, є учні з малозабезпечених сімей. Насамперед бар'єром для їхнього включення у освітній процес при запровадженні дистанційної форми навчання стала **відсутність необхідних технічних засобів**. Цю проблему, запевняють керівники шкіл та вчителі, закладам освіти вдалось подолати: залучивши підтримку благодійних організацій, школи закупили техніку для учнів та учителів. Проте згодом постала проблема у неспроможності деяких сімей забезпечувати послуги інтернет-провайдерів, що стало новим викликом.

Та якщо деякі батьки демонструють невідповідальне ставлення до участі у навчанні дітей, інші — **не мають можливості приділяти освіті дітей значної уваги**. Зокрема опитані вчителі згадують про сім'ї внутрішньо переміщених осіб, де батьки значною мірою заклопотані облаштуванням у новому населеному пункті та пошуком роботи, через що не можуть відвести час навчанню дитини.

Подекуди батьки, які намагаються втручатись у навчання дитини, обирають хибні стратегії. Так, дехто з батьків, коли діти переходять до старших класів, починають надміру покладатися на їхню самостійність. Втім, освітяни зазначають, що ці надії часом не виправдовуються і незалежно від віку школярі потребують заохочення та контролю з боку родини.

Крім дистанційного навчання, одним із чинників появи освітніх втрат серед учнів у деяких громадах стало **призупинення освітнього процесу на початку повномасштабного вторгнення, зокрема через окупацію населених пунктів**. Окрім суттєвих загроз безпеці, освітяни у цей період стикнулись і з іншими перешкодами для організації навчання, як-от відключення електроенергії, відсутність мобільного зв'язку та інтернет-з'єднання. Як зазначає одна учасниця дослідження, систематичний освітній процес у їхній школі вдалось відновити лише після деокупації — через 9 місяців. У деяких школах і надалі дистанційно навчаються діти, які проживають на тимчасово окупованих територіях і для яких проблеми технічного забезпечення досі залишаються актуальними.

Перерви у освітньому процесі також зумовлюють **часті повітряні тривоги та відключення електроенергії**.

За словами опитаних керівників шкіл, появі освітніх втрат серед школярів сприяє і **брак вчителів**. Молодих фахівців обмаль, випускники шкіл рідко обирають педагогічні спеціальності, отже, вчителів з часом меншає. Особливо відчутною є нестача вчителів з географії, фізики та хімії. У деяких громадах один учитель працює у кількох освітніх закладах. Керівники шкіл зазначають, що співпрацюють зі своїми колегами для узгодження графіків роботи таких вчителів, але це не скасовує наявності надмірного навантаження педагога. Наслідком опитані неминуче вважають погіршення якості викладання та, відповідно, появу освітніх втрат.

ОСВІТНІ ВТРАТИ В ПОЛІ ЗОРУ

ВИЯВЛЕННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ

Опитані керівники шкіл, учителі та представники управлінь освіти дізнаються про освітні втрати у різний спосіб. Найбільш прицільно освітні втрати досліджують учителі, застосовуючи широкий арсенал методів та інструментів.

Поточний контроль засвоєння матеріалу

За словами педагогів та керівників шкіл, сучасний освітній процес супроводжується постійною появою нових освітніх втрат і їхнім накопиченням у школярів. З огляду на це учителі відводять значну увагу їхньому оперативному виявленню, а тому діагностика освітніх втрат для деякого стала невід'ємною частиною кожного заняття.

Діагностикою освітніх втрат у цьому контексті учителі називають поточний контроль засвоєння матеріалу. Його мета насамперед полягає у визначенні якості засвоєння нової інформації (теми, правил тощо), що надалі дозволяє учителю скоригувати навчальний план відповідно до потреб учнів. Поточний контроль здійснюється на початку або наприкінці заняття, а його форму обирають учителі ситуативно, зокрема враховуючи формат навчання (онлайн чи офлайн). Педагоги згадують про такі інструменти контролю засвоєння інформації, як:

- ✳ Короткі опитування
- ✳ Обговорення попереднього матеріалу
- ✳ Тестування (онлайн-тести)
- ✳ Самостійні роботи
- ✳ Виконання творчих завдань

Діагностичні контрольні роботи

Окрім оперативного виявлення освітніх втрат, у деяких школах практикують проведення планових діагностичних контрольних робіт з певних предметів для того, аби **ідентифікувати прогалини у знаннях учнів відповідно до навчальних програм за попередні роки.**

Вчителі зазначають про те, що хоч тема освітніх втрат актуалізувалась з початком дистанційного навчання, та це явище було відоме педагогам і раніше. Зокрема опитані згадують про те, що учні регулярно набували і набувають освітні втрати протягом літніх канікул. У цей період лиш незначна частка учнів відводить час на повторення пройденого матеріалу, тоді як більшість повертається до школи 1 вересня, забувши частину усього засвоєного. Для того, аби виявити утворені прогалини відповідно до програми попереднього навчального року деякі вчителі **здійснюють вхідне діагностування по завершенню літніх канікул**. Аналіз результатів такого діагностування дозволяє учителям скоригувати план наступної роботи в межах предмету.

Опитані вчителі та керівники шкіл згадують також про регулярне **проведення діагностичних контрольних робіт протягом навчального року**. Така стратегія виявлення та моніторингу освітніх втрат серед учнів охоплює здійснення первинного діагностування, за результатами якого педагоги обирають методи та інструменти для надолуження освітніх втрат. Згодом здійснюють вторинне тестування для того, аби визначити ефективність проведених заходів та скоригувати процес. Деякі вчителі зазначають про те, що практикують проведення декількох повторних тестувань.

Опитані керівники шкіл та вчителі згадують про використання різних діагностичних інструментів. Зокрема учасники дослідження висловлюють задоволення якістю **діагностичних тестів на платформі «Всеукраїнська школа онлайн»**. У деяких школах використання цих інструментів було ініційоване саме директорами, а вчителі позитивно сприйняли таке впровадження. Однією з ключових переваг називають можливість відстежувати результати кожного учня та виявляти індивідуальні освітні втрати.

Водночас, за словами опитаних керівників шкіл, подекуди існує потреба у **коригуванні запропонованих інструментів діагностики ВШО або розробці власних контрольних робіт**, враховуючи особливості освітнього процесу та потреби дітей з ООП. Створенням засобів діагностики освітніх втрат вчителі займаються або одноосібно, або в межах методичних об'єднань.

“... ми, наприклад, в нашому закладі міксували. Не всі теми або не все, що запропоновано на “Всеукраїнській школі онлайн”, підходило певному класу, враховуючи діток все ж таки з особливостями, які навчаються в нашому закладі, то тестування, тести і матеріали до контрольних робіт розроблялися власне методичними об'єднаннями певних вчителів-предметників”,

— ФГДН^{е1}, керівники шкіл

Серед інших інструментів керівники шкіл згадують про використання **тестів, розміщених на платформі «На урок»**.

Діагностуванню освітніх втрат керівники шкіл та вчителі надають великого значення, проте зазначають про наявність низки перешкод для з'ясування реального стану знань та навичок учнів. Особливо **керівники шкіл висловлюють скепсис щодо об'єктивності вимірювання освітніх втрат у дистанційному форматі**. Поширені серед учнів практики використання інтернет-ресурсів для пошуку розв'язків змушують керівників та педагогів сумніватись у тому, що результати діагностики відповідають дійсності.

Натомість **більш надійним методом виявлення освітніх втрат керівники називають класні контрольні роботи**. Однак керівники наголошують, що такі способи діагностики можуть створювати для учнів стресові ситуації, пов'язані з їхньою неготовністю продемонструвати власний рівень знань. Тому організація класних контрольних робіт потребує певної підготовки учнів до цього та встановлення умов, які будуть зменшувати рівень психологічного навантаження.

“... ми домовлялися на нарадах, що ми уникаємо негативних оцінок, і ми навіть вмовляли дітей, що ми перевірочних робіт робили кілька. Для того, щоб вони звикли не до негативної, не до погано написаної роботи, вони звикли їх писати в такому класному форматі. Ну, але колеги, їх можна зробити тільки в аудиторії, об'єктивно оцінити...”

— ФГДН^{№2}, учителі

Зворотний зв'язок від учнів

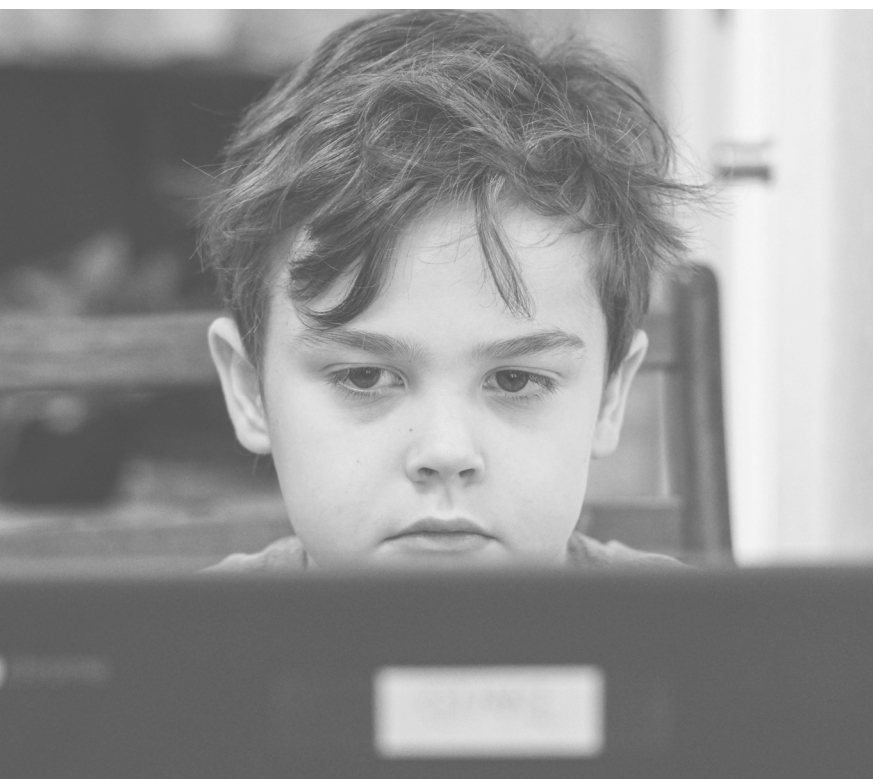
Жоден з учасників дослідження не згадує про цілеспрямоване проведення опитування або збору інформації у інший спосіб щодо діагностики чи заходів з надолуження ОВ. Лише одна з респонденток зазначає про те, що **за підсумками проведення діагностичних контрольних робіт відводить час на їхнє обговорення з учнями**. Інформація про труднощі, з якими стикались учні в ході діагностики, дозволяє адаптувати заходи з надолуження освітніх втрат відповідно до індивідуальних потреб.

Спостереження

Учасники дослідження згадують також і про те, що діагностування освітніх втрат не обмежується здійсненням певних тестувань чи інших форм контролю. У повсякденній взаємодії з учнями учителі ситуативно виявляють прогалини у знаннях конкретних учнів і формують загальне уявлення про рівень освітніх втрат кожного з них.

Крім того, **спостереження — єдиний доступний педагогам метод виявлення неакадемічних освітніх втрат**. Такі втрати, на думку деяких опитаних, не піддаються вимірюванню, а тому ідентифікуються учителями у ході спілкування зі школярами чи спостереження за їхньою поведінкою.

Учасники дослідження згадують і про інші форми отримання інформації щодо освітніх втрат. Так, учителі зазначають про те, що відстежувати тенденції освітніх втрат на загальнонаціональному рівні їм дозволяє **аналіз результатів незалежного оцінювання — НМТ (ЗНО)**. Керівники шкіл дізнаються про освітні втрати від учителів, зокрема **отримують інформацію про динаміку успішності учнів та результати діагностичних робіт**. Водночас представники управлінь освіти зазначають про те, що за відсутності повноважень впливати на процес надолуження освітніх втрат у школах громади, орган не має потреби збирати відповідну інформацію. Для виявлення недоліків освітнього процесу представники управлінь освіти **відстежують результати самооцінювань закладів освіти**, які вони реалізують за рекомендаціями Державної служби якості освіти.

ОСВІТНІ ВТРАТИ УЧНІВ 5-11 КЛАСІВ

Академічні втрати

Опитані учителі, окреслюючи прогалини у академічних знаннях та навичках учнів, **зосереджують увагу на власних предметах**, не згадуючи про освітні втрати з інших дисциплін та не порівнюючи успішність учнів з різних предметів. Це може частково свідчити про відсутність комплексного уявлення педагогів про академічні освітні втрати учнів.

Учителі і гуманітарного, і природничо-математичного напрямку відзначають суттєві освітні втрати. Зокрема вони простежуються у знаннях з української та англійської мов. Учителі англійської мови підкреслюють труднощі учнів із граматикою та лексикою з різних тем. Учителі математики простежують глибокі прогалини у знаннях своїх учнів та відсутність базових навичок. Наприклад, учні нерідко демонструють незнання таблиці множення.

Дехто з керівників управлінь освіти також наголошує на тому, що особливо критичними освітні втрати серед учнівства є у галузі математики та фізики. Таких висновків управління дійшло на основі аналізу успішності учнів у громаді протягом останніх двох років.

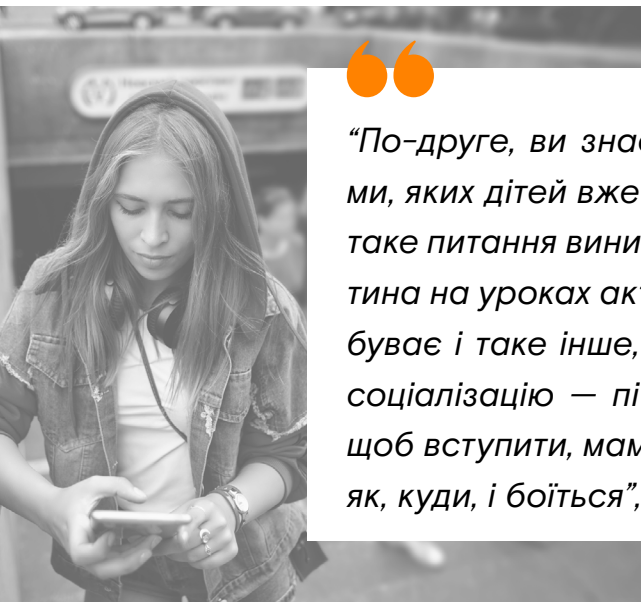
За оцінками опитаних керівників шкіл, учні мають значні освітні втрати з усіх навчальних предметів. Втім, у процесі надолуження рекомендують **фокусувати увагу на тих, які є складовими зовнішнього незалежного оцінювання** (національного мультипредметного тесту). Зокрема це українська мова та література, історія України, англійська мова та математика. Очільники управлінь освіти також поділяють таку думку.

Учасники дослідження вбачають таку стратегію надолуження освітніх втрат доцільною, оскільки від результатів вступного іспиту залежать подальші перспективи учнів для здобуття якісної освіти та омріяної спеціальності.

Неакадемічні втрати

Усі групи учасників дослідження наголошують на нестачі соціалізації учнів внаслідок дистанційного навчання. Наслідком відсутності живого спілкування стала втрата дружніх контактів між учнями та **втрата навичок комунікації**. Прояви цього учителі вбачають у небажанні учнів підтримувати усну бесіду та встановлювати зоровий контакт із співрозмовником. За словами педагогів, значна частка учнів демонструє побоювання висловлювати власну думку, а деякі вчителі наголошують на тому, що небажання учнів вмикати камери під час занять може свідчити про розвиток певних комплексів.

Одним із проявів нестачі соціалізації учителі називають втрату самостійності. За словами опитаних, навіть ті діти, які демонструють високі академічні досягнення, часом виявляються несаможарними у побутових ситуаціях, які потребують спілкування. Так, наприклад, для походу до лікаря або здійснення покупок офлайн дорослі учні потребують допомоги батьків.

“По-друге, ви знаєте, я спілкуюся з багатьма людьми, які, батьками, яких дітей вже випустила, от, і дуже часто останнім часом, така, таке питання виникало, що дитина закінчує одинадцятий клас — дитина на уроках активна, вона вчиться, вона навіть там і медаль здобуває і таке інше, а елементарні речі, життєві речі, це власне про соціалізацію — піти в лікарню, зробити медичний огляд для того, щоб вступити, мама йде поряд, тому що дитина не орієнтується, що, як, куди, і боїться”,

— ФГДН^{№2}, учителі

Брак навичок комунікації, за словами педагогів, має суттєві наслідки для подальших перспектив розвитку школярів. Зокрема, учителі фіксують ситуації, коли бажання уникати спілкування впливає на вибір закладу вищої освіти для вступу: деякі учні обирають ЗВО, керуючись не власними зацікавленнями, а наявністю дистанційного формату навчання.

Важливим аспектом неакадемічних освітніх втрат стала **втрата навичок самостійної роботи**. Відтак, відновлення у деяких школах аудиторного навчання зумовило потребу відвести певний час для того, аби навчити учнів вчитись. Крім того, учителі простежують **брак навичок критичного осмислення інформації, відсутність ініціативності у навчанні та неспроможність використовувати уяву**.

Причиною цих втрат учителі вважають поширення споживацького ставлення до інформації, зокрема учні не усвідомлюють потреби у вивченні матеріалу та спробах самостійно вирішувати певні завдання, коли розв'язки можна знайти у мережі або заручитись підтримкою штучного інтелекту.

Опитані керівники шкіл також відзначають **зниження фізичної та творчої активності серед учнів**. Однією з причин стало те, що заняття, які відповідають цим формам діяльності, складно проводити онлайн. А по-друге, значна частина учнів та батьків не надає цим предметам вагомого значення, що часто призводить до пропусків уроків без поважних причин.

Вразливі категорії учнів

Хоча, за словами учасників дослідження, освітні втрати притаманні усім школярам без винятку, респонденти все ж виокремлюють групи учнів, які є більш вразливими до набуття та поглиблення прогалин у знаннях та навичках. Серед них:

★ Учні, чиї батьки з певних причин не залучені до освітнього процесу.

Учасники дослідження, зокрема, зазначають, що у зоні ризику — учні із сімей ВПО, які прибули з інших населених пунктів. Їхні батьки зазвичай зайняті облаштуванням побуту на новому місці та пошуком роботи, через що не мають змоги брати активну участь у освітньому процесі. Наслідком цього, за спостереженнями освітян, стає набуття і накопичення дітьми освітніх втрат.

★ Школярі з малозабезпечених родин.

Насамперед йдеться про брак можливостей забезпечити дитині повноцінну участь у дистанційному навчанні через відсутність технічних засобів та стабільного інтернет-з'єднання. А окрім цього, малозабезпечені батьки також часто уникають участі у навчанні дитини, що сприяє появі освітніх втрат.

★ Учні, які проживають за кордоном.

Такі школярі зазвичай відвідують і школу за місцем проживання, і українську школу у дистанційному форматі. Відтак тривалий навчальний день є виснажливим для учнів, а подекуди час занять може збігатись, що погіршує якість засвоєння матеріалу.

НАДОЛУЖЕННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ

СТРАТЕГІЯ НАДОЛУЖЕННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ

Надолуження освітніх втрат потребує тісної співпраці між управліннями освіти, керівниками шкіл та учителями, — таку думку висловлюють учасники дослідження. Представники управлінь освіти свою роль у цьому процесі бачать у забезпеченні шкіл необхідними матеріально-технічними ресурсами на рівні, який сприяє якісному наданню освітніх послуг. Пріоритетом для управлінців цієї ланки є **забезпечення шкільних будівель укриттями для того, аби учні якнайшвидше могли повернутись до класів, або принаймні мали можливість навчатись за змішаною формою**. Керівники шкіл оперують тією самою ціллю у своїй діяльності і зазначають про те, що перехід до аудиторного навчання сприятиме надолуженню освітніх втрат.

Та хоч створення безпечного простору для багатьох управлінців є першочерговим завданням, поряд із ним існує велика кількість інших пріоритетів. Для керівників шкіл це, до прикладу, участь у пілотних освітніх проектах, інтеграція у освітній процес принципів СЕЕН, збереження або набуття певних статусів у межах оптимізації мережі ЗЗСО у громадах тощо. Опитані керівники управлінь освіти окреслюють ще ширший спектр стратегічних напрямків діяльності, серед яких: розвиток інклюзивної освіти, вдосконалення пожежної безпеки та харчування у школах громад, преміювання учнів за академічні та творчі успіхи, вже згадана оптимізація мережі освітніх закладів та інші.

У контексті стратегій чи програм розвитку освіти, представники виконавчих органів місцевої влади не згадують про наявність конкретних рішень щодо надолуження освітніх втрат. Керівники зазначають про те, що цей процес перебуває виключно у зоні відповідальності окремих освітніх закладів, які є автономними, а отже, мають можливість запроваджувати певні заходи у відповідь на проблему, формуючи власну унікальну стратегію. На додачу, за словами опитаних, управління освіти не мають необхідних повноважень та компетенцій для того, аби формувати рекомендації щодо організації процесу надолуження освітніх втрат.

“Освітні втрати [прим. як проблема] — це прерогатива абсолютно закладу освіти і у них на сьогодні є певна автономія. Кожен заклад освіти наш проводить моніторинг освітніх втрат кожного навчального року.

І ми не маємо права туди морального втручатися. Якщо заклад освіти має якісь освітніх втрати на високому рівні, які ми повинні, як орган управління освіти, втрутитись, для того, щоб ось подолати. Тоді вони нам сигналізують, і ми долучаємося. Якщо ж вони впевнено долають освітні втрати своїми силами, то ми не маємо права втручатися у ці процеси. Або, якщо на думку керівників, на думку педагогів, педагогічної ради, в закладі освіти все добре. І державна служба якості освіти повинна спостерігати за цими процесами, перш за все. Тому що ми не маємо права контролювати наші заклади освіти у сфері освітньої діяльності”,

— ФГД№3, управління освіти

Опитані вчителі також наголошують на **змінах функцій управлінь освіти**. Зокрема, за словами педагогів, раніше при управліннях освіти існували методичні кабінети, які тісно співпрацювали з учителями, надаючи рекомендації щодо покращення освітнього процесу. Після ліквідації методичних кабінетів були створені Центри професійного розвитку педагогічних працівників, однак у значно меншій кількості. У ході фокус-групової дискусії вчителі висловлювали протилежні думки щодо рівня методичного забезпечення. Одні учасники діляться досвідом успішної співпраці зі згаданими Центрами, тоді як інші зазначають про брак методичної підтримки.

Керівники шкіл зазначають про те, що **надолуження освітніх втрат є стратегічним напрямом їхньої діяльності**, але цей процес розглядається ними у контексті загального покращення якості освітніх послуг. Здебільшого керівники зосереджують увагу на поверненні до аудиторної форми навчання, яка дозволить зменшити темпи нарощування освітніх втрат та створить сприятливі умови для надолуження.

Окрім матеріального забезпечення, **участь адміністрації шкіл у процесі надолуження освітніх втрат стосується і методичних аспектів**. І опитані керівники шкіл, і вчителі згадують про спільні обговорення проблеми освітніх втрат — їхніх масштабів та необхідних рішень. Такі обговорення, зокрема, відбуваються у межах засідань педагогічних рад та окремих тематичних нарад. Вчителі інформують керівників про наявність та динаміку освітніх втрат, а управлінці зі свого боку дають поради щодо того, як покращити ефективність використання наявних навчальних засобів, рекомендують нові інструменти для надолуження освітніх втрат, інформують про доступні можливості підвищення кваліфікації у цьому напрямку тощо.

“Звісно, що ми тісно співпрацюємо з адміністрацією школи. І вони саме рекомендують нам різноманітні платформи, якісь новітні технології, завдяки яким ми можемо долучитися, наприклад, “Всеукраїнська школа онлайн”,

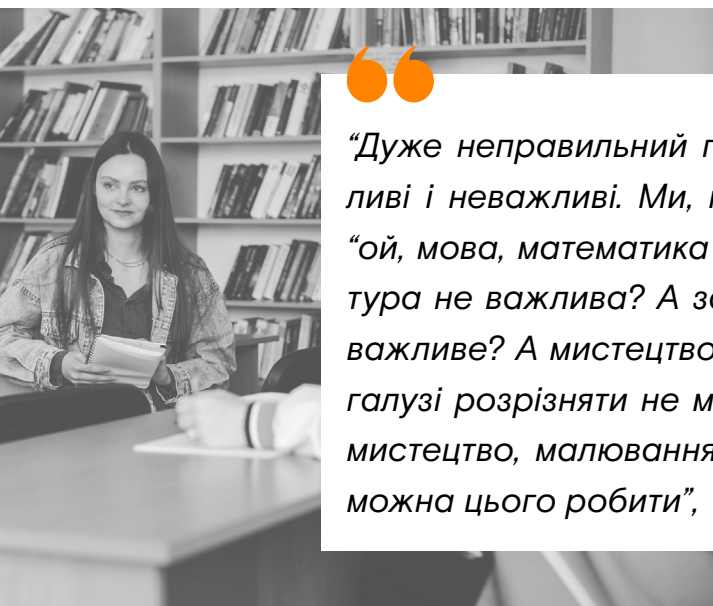
— ФГД№2, учителі

Водночас **жоден з опитаних керівників не згадує про формування стратегії надолуження освітніх втрат на рівні школи**, яка б охоплювала перелік необхідних заходів та інструментів. Частина управлінців стверджує, що керувати процесом надолуження освітніх втрат з кожного предмету мають відповідні учителі, оскільки лише вони можуть оперативно виявити прогалини і самостійно обрати найбільш доцільні методи надолуження, спираючись на свої компетенції та враховуючи індивідуальні чинники учнів.

Так, у деяких школах **планування заходів з надолуження освітніх втрат відбувається на рівні методичних об'єднань**. Вчителі кожної предметної галузі обговорюють результати попереднього навчального року і при складанні плану роботи на наступний рік враховують компонент подолання освітніх втрат, спільно обираючи найкращі підходи та засоби. Дехто з керівників шкіл зазначає про те, що у їхньому освітньому закладі **кожен учитель на початку нового навчального року складає індивідуальний план з надолуження освітніх втрат**.

Зрештою, і керівники закладів освіти, і вчителі зазначають про те, що **спланувати процес надолуження освітніх втрат доволі складно, адже вони продовжують накопичуватись** в умовах системних перешкод для повноцінного навчання дітей. Таким чином, значна частка описаних рішень щодо надолуження освітніх втрат стосується превентивних заходів та оперативного реагування на появу нових освітніх втрат, що інтегровано у повсякденну практику викладання предметів.

З приводу акцентів надолуження освітніх втрат учасники дослідження неодностайні. Частина вказує на те, що пріоритетом надолуження мають бути предмети, які є складовими ЗНО (НМТ), оскільки від результатів іспиту залежить подальша траєкторія професійного розвитку учнів. Дехто — виступає проти такого виокремлення, оскільки повноцінне засвоєння усіх предметів програми є запорукою гармонійного та всебічного розвитку учнів.

“Дуже неправильний підхід, коли ми говоримо про предмети важливі і неважливі. Ми, коли вийшли на змішаний формат, і почали: “ой, мова, математика та англійська”. А потім зрозуміли, а фізкультура не важлива? А захист України не важливий? А малювання не важливе? А мистецтво? І ми виходили, ми спробували все. Тому тут галузі розрізняти не можна. Рухова активність низька. Захоплення, мистецтво, малювання, і так далі зараз відкинули теж за борт, не можна цього робити”,

— ФГДН^{№1}, директори

МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ НАДОЛУЖЕННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ

Як і у випадку з діагностуванням, надолуження освітніх втрат, за словами опитаних, є інтегрованим у повсякденну практику. Насамперед керівники шкіл зазначають про те, що запобігання появі освітніх втрат та створення можливостей для надолуження наявних прогалин є важливими принципами побудови освітнього процесу.

Таким чином, управлінці згадують про **поєднання різних форматів навчання** як спосіб надолуження освітніх втрат. Зокрема йдеться про впровадження ротаційної моделі змішаного навчання, а якщо ж безпекові умови не допускають проведення аудиторних занять, то у школах комбінують синхронну та асинхронну форми дистанційного навчання. Застосування усіх доступних форматів, за словами директорів, забезпечує ширше охоплення учнів у межах освітнього процесу. Наприклад, запровадження асинхронного навчання паралельно із іншими формами дозволяє учням у будь-який час повернутись до теми, яка є незрозумілою та надолужити у такий спосіб освітні втрати. Керівники шкіл згадують про використання таких платформ, як **«Human»** та **«Нові знання»** для розміщення відеозаписів, завдань тощо.

Окрім згаданих способів запобігання появі ОВ та забезпечення можливостей для якісного засвоєння знань та навичок, у школах реалізують низку заходів, спрямованих на надолуження освітніх втрат.

Так, деякі учителі зазначають про те, що **кожного заняття відводять час на повторення попередньо вивченого матеріалу або закріплення нового**. Для цього ситуативно застосовують різні форми робіт, серед яких: математичні диктанти, короткі опитування у ігровому форматі, творчі завдання.

«Ну, і я намагаюся на кожному уроці, а в нас вони ж зараз онлайн кожного разу проводити якийсь там диктант математичний, якусь гру, де щось вони повинні мені швиденько відповісти»,

— ФГДН^{№2}, учителі

Для того, аби зацікавити учнів та мотивувати до навчання, учителі **застосовують інтерактивні методи навчання, добирають цікаві додаткові матеріали та пропонують роботу з різними онлайн-платформами**, серед яких **«Всеукраїнська школа онлайн»**, **«Всеосвіта»**, **«На урок»**, **«Just Class»**, **«Мій Клас»**, **«Wordwall»** та **YouTube**. На цих платформах учні отримують доступ до відео-пояснень, тестів та інтерактивних вправ.

Також у школах активно реалізуються **додаткові групові заняття** для надолуження освітніх втрат. Вони відбуваються здебільшого під час літніх канікул або у час, відведений на екскурсії чи резервні уроки. Учителі також намагаються ефективно використати вільний час, якщо він з'являється, наприклад, через відсутність когось із колег.

«Повторні уроки зараз, наприклад, вчителя немає в школі — є зайвий урок, який можна використати, просимо уроки, і на цьому уроці працюємо вже, надолужуємо ту тему, над якою є прогалини, можемо попрацювати зайвий час»,

— ФГДН^{№2}, учителі

По завершенню групових занять деякі вчителі **збирають зворотний зв'язок від учнів, зокрема за допомогою [Mentimeter](#), щодо запропонованих форм робіт**, та відповідно коригують процес надолуження освітніх втрат.

За словами учасників дослідження, **значна частина заходів з надолуження освітніх втрат відбувається у індивідуальному форматі**. Проведення персональних консультацій чи занять може відбуватись як ініціативи самих учнів, так і з ініціативи вчителів. До участі у індивідуальних заняттях учнів спонукають різні мотиви, серед яких і власна зацікавленість, і потреба у підготовці до вступних іспитів, і подекуди бажання догодити батькам. Водночас є і такі учні, які попри наявність значних освітніх втрат не виявляють ініціативи відвідувати додаткові заняття. У таких випадках вчителі першими пропонують батькам свою допомогу.

Опитані учителі наголошують на важливості диференційованого підходу до надолуження освітніх втрат учнів. Ефективна робота у цьому напрямку, за словами педагогів, включає створення індивідуального навчального плану, який враховує потреби та спроможності кожного учня. Водночас, за словами учителів, надолуження освітніх втрат потребують усі учні, незалежно від рівня успішності.

Перелік методів та інструментів для надолуження неакадемічних втрат є значно вужчим. Дехто з опитаних керівників шкіл зазначає, що відповідальність за **виявлення потреб учнів у вдосконаленні соціальних навичок та проведення відповідних заходів належить до компетенцій соціально-психологічної служби освітнього закладу**. Інші учасники дискусій згадують про те, що у відповідь на проблему недостатньої соціалізації, школи **організують офлайн-заходи освітнього, спортивного чи культурного спрямування**. Ще одним рішенням є **створення на базі шкіл спеціальних приміщень для активного відпочинку учнів**. Нерідко у цьому напрямку школи співпрацюють із громадськими та благодійними організаціями. Так, опитані директори відзначають успішну співпрацю з організаціями «Істок», SavED та «Десяте квітня». Окрім того, дехто з учасників дослідження вбачає перспективи надолуження освітніх втрат завдяки **впровадженню програми соціально-емоційного та етичного навчання**.

ВИКЛИКИ ТА ПЕРЕШКОДИ

Учасники дослідження позитивно оцінюють ефективність заходів з надолуження освітніх втрат, які реалізуються у школах. Показниками їхньої ефективності слугують не лише результати повторної діагностики, а й кількість учасників та їхні відгуки, а також активність учнів на онлайн-платформах.

Водночас освітяни вказують на наявність декількох чинників, які створюють труднощі у процесі надолуження освітніх втрат. Передусім йдеться про **брак мотивації в учнів до участі у додаткових заняттях**. За спостереженнями учителів, старшокласники рідше долучаються до подібних заходів, ніж учні середньої школи. Педагоги також зазначають про те, що залучення молодших учнів відбувається за участі батьків та класних керівників, тоді як старших учнів інформують безпосередньо про можливість отримати консультацію чи долучитись до заняття.

Таким чином, на думку опитаних, учні будь-якого віку потребують зовнішнього заохочення та стимулювання до відвідування додаткових занять. У цьому напрямку відзначають **суттєвий брак підтримки з боку батьків школярів**. Крім того, що значна частина батьків не сприяє залученню учнів до пропонованих активностей, є і такі групи дорослих, які цілеспрямовано перешкоджають участі дітей у заняттях. Мотивація таких батьків може бути різною: одні не бажають перевантажувати дітей під час літніх канікул, а інші — прагнуть приховати їхній реальний рівень знань та навичок. Примітно, що подекуди рішення батьків щодо ігнорування заходів з надолуження освітніх втрат суперечать бажанням самої дитини.

Також учасники дослідження згадують про **недостатню методичну підтримку учителів**. Частина опитаних керівників шкіл пов'язує це зі скасуванням методичних кабінетів, які функціонували при управліннях освіти. Натомість представники управлінь освіти вбачають проблему у нестачі методичних рекомендацій щодо організації процесу надолуження освітніх втрат з боку Міністерства освіти України та Державної служби якості освіти.

Опитані учителі вказують на інші проблеми, які існують у сучасному освітньому процесі. Зокрема **додаткові заняття, які індивідуально або для групи учнів проводять учителі, здебільшого не враховуються при визначенні їхнього робочого навантаження**. Перешкодами для надолуження освітніх втрат слугують і інші чинники, пов'язані із повномасштабним вторгненням. Суттєві труднощі при організації додаткових індивідуальних чи групових занять виникають через **відключення електроенергії**. На додачу **не усі вчителі та учні мають можливість організовувати заняття офлайн** на базі школи через відсутність захисної інфраструктури чи близькість до лінії фронту.

ПЕРСПЕКТИВИ НАДОЛУЖЕННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ

Одним із пріоритетів освітян у напрямку надолуження освітніх втрат є залучення ширшого кола учнів до цього процесу. Відтак важливо зосередити зусилля на мотивації учнів до заповнення прогалин у знаннях та навичках. На думку учасників дослідження, необхідно **налагодити тісну співпрацю між усіма учасниками освітнього процесу**, і насамперед заручитись розумінням та підтримкою з боку батьків школярів. Насамперед вони мають усвідомити свою роль у навчально-виховному процесі та реальні наслідки освітніх втрат. Комунікаційна робота з батьками та учнями має бути спрямована на роз'яснення важливості та цінності додаткових заходів з надолуження освітніх втрат.

“І ще я хочу сказати, що наші учні, ми тут говоримо про подолання освітніх втрат, але наші учні і батьки вони бачать якісь додаткові заняття, які додаються учням і можливо, навіть, не розуміючи, чому так багато занять всяких. Можливо треба пояснити, вони не читали програму, хоч у них є доступ до цієї програми. Можливо, вони не знають, що повинні учні вміти на кінець року. Можливо, якимось роз'яснювати дітям поступово на уроках, пояснюючи от ми повинні зробити це і ось таке у нас запрограмована і батькам, тому числі, щоб вони розуміли, що це для їхнього блага, це подолання освітніх втрат, це не просто нам захотілося якісь додатково, помучити їх, а що це ми повинні виконати якусь програму, ми повинні знати ту кількість знань на кінець року, яка запрограмована.”

— ФГДН^{№2}, учителі

Водночас варто не лише працювати над зовнішньою мотивацією учнів, а й вдосконалювати освітній процес так, аби він міг зацікавити школярів. Відповідно освітяни артикулюють потребу у **методичному забезпеченні педагогів**, зокрема у напрямку застосування інтерактивних форм навчання.

Представники управлінь освіти підкреслюють необхідність ширшого залучення педагогічних працівників до різних заходів з підвищення кваліфікації або обміну досвідом з колегами у напрямку надолуження освітніх втрат.

Крім того, на думку керівників шкіл та управлінь освіти, варто **стандартизувати процедуру діагностики освітніх втрат**. Проведення замірів за уніфікованим інструментарієм дозволить не лише ефективніше відстежувати прогрес учнів на рівні школи, а дасть можливість порівнювати результати закладів освіти та переймати дієві рішення.

Опитані ж вчителі зазначають про потребу **систематизувати проведення додаткових занять в межах школи**. Аби уникнути накладок та зробити процес надолуження освітніх втрат більш зручним для учнів, учителі пропонують удосконалити його планування, в межах якого узгоджувати графік додаткових занять з колегами.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Учасники дослідження артикулюють потребу у вдосконаленні процесу надолуження освітніх втрат. На основі знахідок дослідження команда ГО «Навчай для України» пропонує такі рішення:

- ♥ Застосувати комплексний підхід до подолання освітніх втрат та розробити catch up-стратегію. Важливо, аби стратегію подолання освітніх втрат було інтегровано у Стратегію розвитку закладу освіти та узгоджено з іншими стратегічними напрямками розвитку.
- ♥ Акцентувати увагу на методах та інструментах оцінювання учнів в умовах дистанційного навчання. Вдосконалення інструментів оцінювання важливе з огляду на часті випадки порушення академічної доброчесності.
- ♥ Приділити увагу питанням підвищення мотивації учнів до навчання, зокрема завдяки впровадженню елементів тьюторингового підходу. Це стосується передусім дітей з особливими освітніми потребами та школярів із соціально незахищених категорій, у яких обмежений доступ до повноцінного моніторингу навчального процесу з боку батьків.
- ♥ Актуалізувати методичне забезпечення вчителів в контексті відновлення освітніх прогалин. Забезпечити узгодженість програм підвищення кваліфікації педагогів та заходів з подолання освітніх втрат між стейкхолдерами.

Фінансується
Європейським
Союзом

Save the Children

НАВЧАЙ
ДЛЯ
УКРАЇНИ

«Виклики у надолуженні освітніх втрат.
Надолуження освітніх втрат учнів 5–11 класів у Херсонській та Миколаївській областях»